

POLGÁR Anikó

Selye János Egyetem, Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Komárom, Szlovákia
polgara@uj.s.k

A KULTURÁLIS EMLÉKEZET RÉTEGEI LESZNAI ANNA *ÉDENKERT* CÍMŰ KÖTETÉBEN

The layers of cultural memory in Anna Lesznai's *Garden of Eden*

Slojevi kulture sećanja u knjizi Ane Lesnai pod nazivom
Édenkert (Rajski vrt)

A tanulmány Lesznai Anna *Édenkert* című 1918-ban megjelent kötetét elemzi, melyben nagy hangsúlyt kapnak a kulturális emlékezet mélyrétegei. A kötet időben is, térben is tág keretek közt mozog, a kulturális hibridizáció révén az antik és középkori reminiscenciák zsidó, muzulmán és buddhista elemekkel kombinálódnak. A kötet kulcsszavai a száműzetés, a hazavágyás, az idegenség, a nőiség. A személyes emlékezet a kulturális emlékezet révén kitágul, a falutól, a gyerekkori kerttől való elszakadás szomorúsága az *Édenkert* elvesztése miatti fájdalommal mélyül. A falu, a ház és a kert retorikai formákká lesznek, az egyszerűség alakzatait, a később tovább bővíthető mintamondatokat adják meg. Az elhagyott falu emléke az ősök lélekvándorlás-szerű felelevenedését is magával hozza. A kert és a női test azonosíthatósága révén az *Éden* mint női princípium az elvesztett lányság szimbolikus képe is, ezen a ponton kapcsolódnak Szapphó egyes verstörédei is ehhez a versvilághoz.¹
Kulcsszavak: Lesznai Anna, *Édenkert*, kulturális emlékezet, hibridizáció

Bevezetés

A középkori gondolkodás szerint a mindenségnek négy szintje van: a menny, az éden, a természet és a pokol. A két középő a természet rendjének két szintje:

¹ A témával kapcsolatos kutatások az 1/0106/21. számú, *Kultúrna pamät', problematika prekladu a plurilingvizmus v kontexte ma'arskej literatúry a lingvistiky* című VEGA-projekt keretében folytak.

az egyik a földi paradicsom, melynek a Bibliában az Éden kertje, a klasszikus mítoszban az aranykor felel meg. „Ez alatt található a fizikai természet szintje, amelybe a bűnbeesés óta az ember beleszületik, de nem igazán tartozik oda” (Frye 1997, 216). A Lesznai Anna *Édenkert* című kötetében megjelenő fizikai világ is kétosztatú: a versek aktuális közege az idegenség érzetét hordozza magában, melynek természetes kiegészítője az elvágódás, illetve az Éden kertjének elvesztése miatt érzett szomorúság. Ez a kétosztatóság a kötet verseiben a mindennapok és a kulturális emlékezet szintjén is megjelenik.

A kulturális emlékezet egy másik, mindennek egyszerre az ellentétét és a lehetőségét is felkínáló dimenzióval terjeszti és kerekíti ki a mindennapok világát, ilyenképpen gyógyítva a létezés mindennapok ejtette csorbáit. Az emberélet kétdimenzióssá, kétidejűvé válik a kulturális emlékezet révén, s ezt a vonását a kulturális evolúció minden stádiumában megőrzi (Assmann 2004, 58).

Tanulmányomban (korábbi, a Lesznai verseiben és meséiben megjelenő identitáskérdéseket vizsgáló, illetve az *Eltévedt litániák* című kötetet elemző írásaimhoz kapcsolódva, azok gondolatmenetét továbbfejlesztve) a kulturális emlékezetnek az *Édenkert* című kötetben megjelenő rétegeit vizsgálom.

Az Édenkert című kötet és fogadtatása

Lesznai Anna második kötetét a kortársak nagy lelkesedéssel fogadták. Az 1918-as év könyvtermését egy rövid jegyzetben, általánosságban méltató Babits két olyan verskötetet emel ki, amelyekben „nem valami reményről vagy ígéretről van szó, hanem kész kincsekről” (Babits 1918, 855), Juhász Gyula *Késő szüret* és Lesznai Anna *Édenkert* című kötetét. „Más irodalomban cikket és tanulmányokat írnának olyan költőkről, mint Juhász Gyula és Lesznai Anna” – írja Babits (Babits 1918, 855), s valóban születtek ez utóbbiról, már a kortársak tollából is az elragadtatás hangján megszólaló írások, például Lukács György, Fülep Lajos, Vészi Margit méltatásai.

Fülep Lajos szerint a kötet „e mostani helyett másik világba von, ahol nincs külön a lélek a testtől, az ember az állattól, az ég a tengertől, a szomjuság a gyümölcstől, isten a mindenségtől, ahol az embernek még nem kellett megneveznie a dolgokat, mert még minden egy” (Fülep 1919, 138). Vészi Margit arra figyelmezteti a „fülbemászó, csengő-bongó kis versek”, a drótra fűzött virágszokrok kedvelőit, hogy nem fog nekik tetszeni ez a verskötet, mert nem olcsó elérzékenyülést nyújt: „benne tulontul duspompájú trópusian fülledt

illatu gondolatvirágok tárulnak szét” (Vészi 1919, 3). Lukács György szerint² Lesznai versei „valami újonnan-frissen keletkező mitológia erejével és indatáival törnek ránk” (Lukács 1977, 759): „a lélek keletkezésének mítosza: így lehetne röviden meghatározni ezeknek a verseknek a döntő belső tartalmát” (Lukács 1977, 761).

Az 1918-ban megjelent *Édenkert* című kötet – bár nem tartalmaz a szó szoros értelmében vett háborús verseket – a maga módján a háború okozta állapotokra is reagál. Sinkó Ervin figyelt fel erre elsőként a Lesznai költészetéről a *Híd* folyóiratban közölt átfogó elemzésében, 1965-ben. A kötet címe, kérdezi Sinkó, „nem megtagadása-e minden közösségnek azzal az emberiséggel, amely e versek keletkezése idején a poklok poklát élte át?” (Sinkó 1965, 626). „Az *Édenkert* szembeszállás azzal, amit akkor, az első világháború idején jobb- és baloldali politikának, a mészárlás elkerülhetetlen, sőt szent és kötelező szükségletének deklaráltak” – állapítja meg (Sinkó 1965, 626). Erre a megállapításra is reflektál az első Lesznai-monográfia szerzője, Vezér Erzsébet, aki hangsúlyozza, hogy „az édenkert természetesen a körtvélyesi mesekert, melyből a háború viszonytagjai kiűzték, és mely most már a csodált apa és a szeretett testvér nélkül amúgy is visszavonhatatlanul múlttá vált” (Vezér 1979, 65).

A Lesznait a *Nyugat* első nemzedékének költői között ugyan számontartó, de munkásságát csak röviden tárgyaló akadémiai irodalomtörténet – bár általában elítéli a szecessziós cifrázást, „a metaforák expresszionista zsúfoltságá”-t, a „mesterkéltnépieskedés”-t (Kömlós 1965, 419) – Lesznai második kötetét, az 1918-ban megjelent *Édenkert*et tartja a költő legművészebb kötetének. Kömlós Aladár kiemeli, hogy „a kötet egyvégtében, kitűnő önmegfigyelési révén, a női lélek regényévé áll össze, s innen a transzcendens szemléletig is eljut” (Kömlós 1965, 419). Az 1945 utáni prózairodalmat tárgyaló kiegészítő kötetben elsősorban Lesznai regényéről van szó, de Kiss Péter röviden jellemzi Lesznai költészetét is, megállapítva, hogy Lesznai is „a kor nietzscheánus vitalizmusát fogadta el, pontosabban ennek a vitalizmusnak az asszonyi változatát alakította ki” (Kiss 1990, 121). Kiemeli emellett Lesznainak a szecesszióhoz való kötődését, s ebben Kaffka Margithoz és Balázs Bélához hasonlítja.

Az égő színekben pompázó virágoknak az a burjánzó tenyészet, amely hímzésein, illetve az általa tervezett könyvborítókön látható, sohasem öncélú dekoráció, inkább a túlfűtött érzelmek jele. Jellegzetesen asszonyi

² Lukács kritikája eredetileg németül jelent meg a *Pester Lloyd*-ban 1918-ban, *Lesznais neue Gedichte* címmel. A Lukács összegyűjtött írásait tartalmazó kötet a szöveget Tandori Dezső fordításában közli (Lukács 1977, 880).

stílusromantika ez; az érzelmek feltétlen szabadságára vágyott, „teljes életet” akart élni, elsősorban nem megismerni készült a világot, hanem érzelmileg birtokba venni, azonosulni vele (Kiss 1990, 121).

Az életműhöz a woman's studies felől közelítő újabb elemzők a személytelenség formáit, a női én és a metafizikai én viszonyát vizsgálták Lesznai költészetében.

Az olvasó játékos félrevezetése történik, aki a hang nyomán ember feltűnését várja, de ehelyett a retorikai alany átértelmezését kapja. A személytelenség több formájának kialakulását követhetjük nyomon: természeti jelenségek vagy absztrakt formavilág megszólalását. A lírai alany létmódjának átalakulása a vers háttértörténete, metanarratív fikciója – írja Zsadányi (Zsadányi 2006, 121).

Az édenkert témája a versek mellett a képzőművészeti alkotásokban is nagy súllyal van jelen. Török Petra szerint az édenkert motívuma a mesekertnek és Árkádiának a szinonimája (Török 2001, 65).

Az elveszített és gondolatban visszanyerhető Éden

A kötet kulcsszavai közé tartozik a száműzetés, az idegenség, s ezek metafizikai és üdvtörténeti síkon is megjelennek. Lesznai költészetének alaptémái jelennek itt meg: „visszavágyás az anyatermészet történelmen, eszméletlen inneni harmóniájába, beleolvadás a dolgok álmoktól mentes, kábult alvásába” (D'Alessandro 1985, 179).

A kert című versciklus egyrészt az édenkertből való kiűzetést, másrészt a lélekvandorlás gondolatát olvasztja magába, s helyezi a személyes élményt (a körtvélyesi kert, a gyerekkor, a lányság iránti nosztalgiát) szélesebb keretek közé. „Mert elűz a bölcső, a tavasz, a kezdet, a forrás: / Idegen kedves tárja ki karját a szűznek / Idegen mennybe érik minden gyümölcs” (Lesznai 1918a, 104). *A Hazavágyás* című vers egy falusi idill képeivel kezdődik, de az idill ijesztő, mágikus, boszorkányos képekbe torkollik: „Már pirkad a templom tornya, rőt csőrrel fűrődik az égbe / Óh! mennyek lelketlen derűje, fekete lombú fák! / Dudvás kiskert kebelében kirívón kacag a mák” (Lesznai 1918a, 99).

A falu, a ház és a kert retorikai formákká lesznek, az egyszerűség alakzatait, a később tovább bővíthető, alapozó mintamondatokat adják meg: „Egyszerű formáknak háza, kertje egyszerű szónak / Egyszerű vágyak, rátok szomjazva vágyom: / »Friss vizet szeretnék inni.« »Harapni foszlós kalácsot»” (Lesznai 1918a, 99). A visszatérés útját a régi ének sora állja el: a kurta szoknyás kisgye-

rek, a furcsa lányok, a gyermeki álmodó fiatalasszony földbe nőtt fasorrá összeállva állja el a belőlük lett idegennek az útját.

*Testvér ő fákkal, magával soha szembe nézett!...
S ki vagyok idegen idegen mostani énem?
Multam képébe búsan csodálva látok:
A visszatérés áldott útját elállom magamtól.*
(Lesznai 1918a, 100)

Az egyéni múlt korábbi fázisai nem járhatók be újra, ahogy az emberiségé sem: az édenkert elzárt, megközelíthetetlen, de az emlékek révén egy lelki visszavágyódás alapját nyújtja.

Az éden elvesztése mögött nemcsak fájdalom van, hanem a visszaemlékezés öröme is és a remény, hogy a fizikailag már elvesztett lelki síkon még visszaszerezhető. Ez a megváltás reménye is, hiszen a mennyország sokban hasonlít az elvesztett paradicsomkerthez, melyből az ember ki van zárva.

„Asszonyesterség” és Szapphó-reminiszcenciák

Az édenbe visszavágyódás a szerelmes nő reménykedésével kerül párhuzamba, melynek megfogalmazásához Lesznai Szapphó töredékeiből merít hangot és motívumokat. A görögös hangra – mely keresztény elemekkel dúsul – Vészi Margit is felfigyelt, szerinte Lesznai „néha szinte hellén megelevenítéssel népesíti be a szürke sziveknek élettelen világát, – de mégis másként: általszöve bibliáian asszonyos szeretéssel, keresztényien aláztos szolgálványgyással” (Vészi 1919, 4). Fülep Lajos is az antik mitológiát, az ephesusi Dianát, Cybelét, Pánt, a szatírokat és nimfákat emlegeti a kötet kapcsán, s megállapítja, hogy

ez az ősi világ ma már csak a líra nyelvén szólalhat meg. Cybele Diana, a nagy Pán és a többiek elvesztették értelmüket, de a világ, melyből születtek, megvan és visszaállhat. Görög típusú tragédia nem fakadhat belőle, mert az ember már az istenektől külön éli életét és magános tragédiáját, sem éposz, mert a lélek már más sorsok útját rója, de líra igen, mert a líra minden lehetőségnek, a tragikus karakter és az epikus sors lehetőségeit megelőző állapotnak visszaállítása. Líra: a teremtés előtt való állapotnak helyreállítása (Fülep 1919, 139).

Az *Éjjel* című versben a hétköznapi tevékenységek mintegy elfedik azt, amire a narrátor tulajdonképpen szüntelenül gondolni szeretne: hogy a kedves a közelben van. A vers beszélője könyvet néz és képeket, levelet ír, elrende-

zi a ruháit, fésüli a haját, próbál elaludni százszor elszámolva „egyőtől tízig” (Lesznai 1918a, 17). Kényszercelekvések ezek, s a hétköznapi rutinja azt próbálja megakadályozni, hogy a fájdalom eluralkodjon a lelken:

*Nehogy eszembe hirtelen jusson
Hogy te ma itt vagy, itt közelemben
S tűrhetlen éles hévvel hasítson
Belém az élet.*
(Lesznai 1918a, 17)

A versforma, bár ütemhangsúlyos versről van szó, tipográfiájával a szapphói versszakot idézi: minden strófában három hosszabb, kétütemű, 5/5-ös tagolású és egy rövidebb, együtemű, öt szótagos sor van. A szapphói strófára utalnak a véletlenszerűen felbukkanó adoniszai kólonok is.³ Nemcsak a strófazáró rövid sorban, hanem a hosszabb sorok egy-egy ütemében is találunk adoneusokat:

éjjeli csendben
| – U U | – –
rakva ruhámat
| – U U | – –
S nagyfogu fésűm
| – U U | – –
Síma hajamban
| – U U | – –
Hogy te ma itt vagy / itt közelemben
| – U U | – – | – U U | – –
(Lesznai 1918a, 17)

Véletlenszerűen megjelenő elemekről van szó, olyan „oldott formájú” szövegről (Földes 2009, 367), melyekben az időmérték használata nem szabályos ugyan, ám valószínűleg tudatos. Szapphó egyik ismert töredékében, a Γλῦκη ματρη kezdetűben a beszélő nem tud szokásos hétköznapi tevékenységére, a szövésre koncentrálni, mert Aphrodité elvonja a figyelmét. Lesznai *Éjjel* című versében is a figyelem elterelésének kísérleteit látjuk: a vers beszélője, bármennyire is szeretné, nem tud a szerelméről elfeledkezni, szétszórt lesz, zavart. Ugyanakkor nem nappali tevékenységekről van szó, hanem éjszakai

³ Ugyanez a versforma a kötetben többször felbukkan, pl. a *Szolgáljon néked...* című versben (Lesznai 1918a, 25). Hasonló a *Levél* című vers formája is (Lesznai 1918a, 28–29), ám a strófák hosszabbak, öt-, illetve hétsorosak.

álműzőkről, a szituáció tehát a Δέδουκε μὲν ἃ σελάννα kezdetű töredékére is emlékeztet, hiszen a vers beszélője ott is egyedül fekszik és nem tud elaludni: ἔγω δὲ μόνα κατεύδω (Szapphó 1990, 126). „Fáradtan fekszem puha pihébe / vánkosba rejtem reszkető ajkam” (Lesznai 1918a, 17).

Az *Egy távoli esküvőre* című vers formája ugyanolyan, mint az *Éjjel* címűé, ez is ütemhangsúlyos, ám adoneusokban tobzódik:

tőlem az útat

| – U U | – –

ő ki ma nincsen

| – U U | – –

hitvesi ölben

| – U U | – –

járod az udvart

| – U U | – –

És delet érve

| – U U | – –

Fürge futása / gyermeki lábnak

| – U U | – – | – U U | – –

S csörren a tányér

| – U U | – –

majd kora este

| – U U | – –

gyűjti a ház már

| – U U | – –

hinti a fényét

| – U U | – –

Most jön az asszony

| – U U | – –

kelti meséjét

| – U U | – –

(Lesznai 1918a, 22–23)

A vers mintha a jövőbe helyezné Szapphó Φαίνεται μοι kezdetű versének szituációját: a vers beszélője elképzeli, hogy kedvese mással házasodik össze, és látja szerelmét vetélytársa karjaiban: „áldottan álmos hitvesi ölben / pihen a tested” (Lesznai 1918a, 22). A Szapphó-vers narrátora a féltékenység mellett

főként azt az érzelmi-fiziológiai állapotot írja, amelybe a szerelmes kerül. A Lesznai-vers beszélője a féltékenységet azáltal próbálja tompítani, hogy megpróbálja megszeretni vetélytársát:

*És nékem nem jut hely közeledben
S mégis tehozzád viszen a vágyam.
Népes lesz szívem velük, kik téged
Elvettek tőlem.*

*Keresem kerted, féltem a házad
Hitvesed léptét követi álmom.
S örülök néha – sejtve, hogy lágyan
Veti meg ágyad.*

(Lesznai 1918a, 23)

Az *Ébredés* című vers tanulsága szerint az alvás állapota, az „aluvó asszony-élet” a természetnek és a női testnek az öntudatlan azonosságán alapszik (a fák lombja a női haj, az ereiben harmat gyűlik össze). Az őszi pára megüli a nyárban kiteljesült testet és a tél kipergeti „mindenik maggal” az életét. Ebből az öntudatlanságból majd a szerelem fogja kiváltani, önmagára ébreszteni („Én fölsikoltva önmagamra leltem”, Lesznai 1918a, 11), de az ébredés sebekkel és fájdalommal jár: „Sebzett lelkem a nyaraktól kivállott / Most talpig saját fájdalomban állok” (Lesznai 1918a, 11).

A lesznai kert a *Szerelmes ajándék* című versben a szorongás, a sötétség, a komorság, a szigor, a merevség ellenpólusa. Ezekhez a negatív minőségekhez férfi princípium rendelődik: „senki se szólott / anyai feddő szapora szóval”, „szigorú atyád rettegve hallod”, „Az öreg inast szólítja fennen” (Lesznai 1918a, 12). Az anya nélkül, zord férfiak közt eltelt gyerekkor elemeinek felvillantása a *Kezdetben volt a kert* című regény férfi főszereplőjének, Cserháty Józsinak a sorsát idézi. Ezzel szemben a versben megidézett másik gyerek, a lesznai kertben szabadon felnövő kislány a regénybeli Lizóra emlékeztet: „Ezalatt lombos lesznai kertben / vígan topogott döcögő léptem” (Lesznai 1918a, 13). Az elveszített, de gondolatban visszaidézhető kert a széles mosolynak, az elmúlt örömeknek, a gyermeki kedvnek a világa.

Kulturális hibridizáció, keleti elemek

A kötet első részének, a *Szerelmes ajándék*nak a versei több idősíkot mozgatnak ugyan, de ott a személyes emlékezés és az elképzelt egyéni jövő képei ágyazódnak olyan formákba, melyek a kultúra mélyebb rétegeit is mozgásba hozzák.

Az *Isten asztalán* című második rész versei mintákat, előzményeket mutatnak fel a múltból, gyakran az alanyi költő hangja helyett különböző szerepekben megszólalva. A mai szerelmesek ott érzik magukban a korábbiakat, az egyéni emlékezetet a kulturális emlékezetbe tágul. „Forrása ennek a személytelenségnek, éntelenségnek az asszonyiség – írja Fülep Lajos. – Nem az individualis asszonyiség, hanem a természet női principiuma, a Magna Mater, kinek méhéből fakadtak az istenek és zsendül minden élet” (Fülep 1919, 140).

A *Lélekvándorlás* című versben (Lesznai 1918a, 91–94) a szerelmesek dialógus formájában idézik fel korábbi énjeiket, az adott kultúrának és korszaknak tipikus attribútumait emlegetve. Az első képben egy pogány, Isten előtti időszak, a puszták szele, a nyilak, a lódobogás jelenik meg; a második képben egy buddhista szertartás, egy templomlépcső, az istenek keltét váró bölcsek, a szív jadekő kérge és a lótusz szem; a harmadik képben egy késő ókori, szinkretista világ tevékkel, rabszolgákkal, egyiptomi mágussal, görög és római fiatalemberekkel, a kereszténység korai térhódításával; a negyedik képben középkori környezet tárul elénk, lovagi páncéllal, kolostorral, rokka mellett ülő hölgygel. Az egyes képeket háromsoros refrén választja el egymástól, mely az „Emlékezzünk barátom” felszólítással jelzi, hogy mindezek a korábbi ének, korábbi kulturális közegek előhívhatók az emlékezetből.

A lélekvándorlás képzetén alapszik *A kert* című versciklus is. A *Nyári bál* című második részben (Lesznai 1918a, 102–103) az elképzelt lélekvándorlás eredménye a kertbe olvadás lesz: növényekké, állatokká (rüggyé, akáccá, rigóvá, fűvé), vagy elvont és élettelen dolgokká változás (a kolomp hangja, szellő, rög, csillag a tejúton). A ciklus *De ha ismét...* kezdetű harmadik része egy jövőbeli szituációt idéz: ha a vers egyes szám első személyű beszélője ismét asszonyként kerül a létbe, akkor ismét ez a kert lesz az otthona, s egy lesz a kerttel, vagyis Évaként újra ő maga válik a paradicsomkert testévé. A keresztény gondolkodásban nem lehetséges a történelemnek efféle visszafordítása, de Lesznainál a kulturális hibridizáció révén a kiüzetés visszafordítható, egy újjászületés révén Ádám és Éva története újra megélhető. A kulturális hibridizáció a versformában is megmutatkozik: a lélekvándorlást tematizáló költemény szabad versformájába antik daktilusok szövődnek, a hosszú sorok némelyike a hexametert idézi⁴:

Létre szakadva mennyei álom szűz szövetéből

| – U U | – U | – U U | – – | – U U | – –

(Lesznai 1918a, 104)

⁴ Hasonló jelenséggel a kötet más pontjain is találkozhatunk, *A kert* című vers *Zápor előtt* című negyedik részében szabályos anapestusi sor is található: „Két felleg összecsapódott – csattan a mennyei csók” | – – | U – | U U – | – – | U U – | U U – (Lesznai 1918a, 106).

Az idézett példában csak egy helyütt van a hosszú szótag helyén rövid, ezt leszámítva a hexameter sémáját követi. Egy másik példa szabályos ötlábú daktilikus sor:

Kedvese keblén ébred lelke magára

| – U U | – – | – – | – U U | – –

(Lesznai 1918a, 105)

Az *Asszonyok párja* című vers az asszonyok mennyországát idézi. Kiinduló tézise szerint minden asszony „osztozva hal meg”, vagyis egy férfin (akinek sosincs maradása „az asszonyi csók kikötőjén”, Lesznai 1918a, 82) általában több nő osztozik. Lesznai versét kulturális hibridizáció jellemzi, a halál utáni lét szabályrendszerét egy-egy versszak más-más kultúrkörhöz, valláshoz köti, de a férfiak állhatatlanságát hangsúlyozó alaptézis („Sok vagyon párja és sokhelyt várják a jöttét”, Lesznai 1918a, 82) mindhárom esetben ugyanaz. Mivel a férfinak életében több párja is volt, ám a másvilágon csak egy lehet, ezt a másvilági együttlétet a vers szerint nőként ki kell érdemelni. „Ha turbános mozlem volt” a férfi, az a nő kapja, aki kedvesei közül a legtöbb csókkal borította a testét. „Igaz hitű zsidónak az lészen örökös párja” (Lesznai 1918a, 82), aki a legtöbb gyereket szülte neki, a keresztény férfinak pedig az, „ki érte legfájóbb könnyeit sírta” (Lesznai 1918a, 82). A záró versszak összefoglalja a női lét lényegére vonatkozó tanulságot: „Mert sorsunk sírni és szülni és csókolni ezernyi csókot” (Lesznai 1918a, 83). Akik földi életükben elmulasztják ezt a kötelességüket (s itt a többes szám első személyben beszélő narrátor mindhárom kultúrkör asszonyainak nevében egyszerre beszél), azok az égben is hiába várnak majd.

A föld emlékezete és a „régmúlt ősvilág”

A kötet második része, az *Isten asztalán* című mintha az előző rész, a *Szerelmes ajándék* szerelmi szituációit helyezné föld- és kultúrtörténeti távlatokba. A horizont időben is, térben is kitágul. A narrátor a kulturális emlékezet mélyrétegei felé fordul. „Állj meg keményen, mint őskori templomi szűzek” – írja a *Rigófütytyre* című versben (Lesznai 1918a, 77). A *Hosszú őszi vers*ben az év egy sokat szült asszony, az évszakok keveredése, az érett kertben ottfelejtett kikelet, a „tavasz az őszben” (Lesznai 1918a, 80) fokozza ugyan az idegen-séget, de reményre is okot ad. A hazavágyás, az elhagyott falu képe nemcsak az elveszített édenbe visszavágyással azonosul, hanem az ősök lélekvándorlás-szerű felelevenedésével is kombinálódik, a narrátor „szépanyáim bennem ébredt szívé”-ről beszél (Lesznai 1918a, 97).

A *Visszhang* című vers a föld emlékezetének és a kulturális emlékezetnek a mélyrétegeit idézi meg. A vers szerint a szerelem rendjét a „régmúlt ősvilág” szabta meg, az tette a tavaszt a szerelem évszakává. Ennek mélyén ősi ösztönök vannak („mert régi ősvilágban egyszikű pálma alján / ilyenkor fogantatta anyáit a tavasz”, Lesznai 1918a, 81). Mostani létünk az ősinek, a természetközelinek a visszhangja, a daloknak és a meséknek is megvannak az ősi, természetbeli előzményei: a dalok megszületését a vadludak vijjogása előzte meg, a meséket a hajdani hitvilág. Mai gondolkodásunk mélyén a régi ráolvasások derengenek fel: „Bölcsességünk is táltos visszhangja régi rímnek, / mely vad varázsvéréssel sujtott le régi vadászt” (Lesznai 1918a, 81). Imáink végszava, „az ős ámen” is ott van az őseMBER üvöltésében, „kit tigristetet öltve téptek szét szellemek” (Lesznai 1918a, 81). Lesznai a mese lélektanáról szóló esszéjében hasonló módon érvel: „az ősmese – írja Lesznai – talán a szónál is régibb – csak jelentősen ösztönös gesztus volt, mellyel ősi összefüggések és hatalmak sejtésére felelt meg az ember” (Lesznai 1918b, 55).

A *Fakadó földre visszajárok* című versben nemcsak a kedveséhez a halálból visszajáró lélek, hanem a női testtel azonosuló földanya is beszél, aki dermedt álomba borult, mint Gaia: „nem szánt bennem véres sebet / a sosem gördülő keréknyom” (Lesznai 1918a, 41).

A kulturális emlékezetnek ez a mitikus rétege a hazavágyás metaforáját az ősvilág felé tágítva nagyítja fel, a női test és a kert azonosításától a földanya eredeti, szüzi, még felsebzetlen állapotáig jutunk vissza az időben, mely az aranykor és az éden vágyott, de vissza már nem nyerhető állapota.

Irodalom

- Assmann, Jan. 2004. *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Budapest: Atlantisz.
- Babits Mihály. 1918. Évi sáfárkodás. *Nyugat* 11 (24): 854–855.
- D’Alessandro, Marinella. 1985. Az ezredik szó: Lesznai Anna költészete. In *A magyar vers: Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai*. Szerk. Béládi Miklós, Jankovics József, Nyerges Judit. 177–181. Budapest: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság.
- Földes Györgyi. 2009. „Hogy engem lássál nézd meg kedves a kertet”: A női én és a metafizikai én Lesznai Anna lírájában. In *Nő, tükör; írás: Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*, szerk. Varga Virág – Zsávolya Zoltán. 347–368. Budapest: Ráció.
- Frye, Northrop. 1997. *Az Ige hatalma: Második tanulmány a Biblia és az irodalom kapcsolatáról*. Ford. Pásztor Péter. Budapest: Európa.

- Fülep Lajos. 1919. Lesznai Anna: *Édenkert*. *Esztenő* 2 (1): 138–142.
- Kiss Ferenc. 1990. Lesznai Anna. In *A magyar irodalom története 1945–1975. III/1. A próza*, szerk. Béládi Miklós, Rónay László. 121–123. Budapest: Akadémiai.
- Komlós Aladár. 1965. Lesznai Anna. In *A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*, szerk. Szabolcsi Miklós. 418–420. Budapest: Akadémiai.
- Lesznai Anna. 1918a. *Édenkert: Versek*. Gyoma: Kner Izidor kiadása.
- Lesznai Anna. 1918b. Babonás észrevételek a mese és a tragédia lélektanához. *Nyugat* 11 (2): 55–68.
- Lukács György. 1977. *Ifjúkori művek (1902–1918)*. Budapest: Magvető.
- Sinkó Ervin. 1965. Lesznai Anna költészete. *Híd* 29 (5): 613–635.
- Szapphó. 1990. *Fennmaradt versei és töredékei görögül és magyarul*, szerk. Németh György. Budapest: Helikon.
- Török Petra. 2001. *Formába kerekedett világ: Lesznai Anna művészete és hagyatéka a hatvani Hatvani Lajos Múzeumban*. Hatvan: HLM.
- Vészi Margit. 1919. Lesznai Anna: *Édenkert*. *Pesti Napló* 70 (2): 3–5.
- Vezér Erzsébet. 1979. *Lesznai Anna élete*. Budapest: Kossuth.
- Zsadányi Edit. 2006. A tű és a toll: Lesznai Anna hímzéseinek és verseinek tárgya. *Irodalomtörténet* (1): 119–127.

THE LAYERS OF CULTURAL MEMORY IN ANNA LESZNAI'S *GARDEN OF EDEN*

The paper analyses Anna Lesznai's volume *Édenkert* (Garden of Eden), published in 1918, in which the deep layers of cultural memory are given great emphasis. The volume moves about within a broad framework both in time and space, combining through cultural hybridization ancient and mediaeval reminiscences with Jewish, Muslim and Buddhist elements. The keywords of the book are exile, homesickness, alienness, and femininity. Personal memory broadens through cultural memory, the sadness of being separated from the village and the childhood garden, and the deep pain of losing the Garden of Eden. The village, the house and the garden become rhetorical forms, shapes of simplicity, sample sentences that can be expanded upon later. The memory of the abandoned village also brings with it a kind of transmigration of the ancestors. Through the identification of the garden with the female body, Eden as a female principium is also a symbolic image of lost girlhood, and it is at this point that some of Sappho's fragments are linked to this poetic world.

Keywords: Anna Lesznai, Garden of Eden, cultural memory, hybridisation

SLOJEVI KULTURE SEĆANJA U KNJIZI ANE LESNAI POD NAZIVOM *ÉDENKERT (RAJSKI VRT)*

Rad analizira knjigu Ane Lesnai *Édenkert/Rajski vrt*, objavljenu 1918. godine, u kojoj se akcentat stavlja na dubinske slojeve kulturnog sećanja. Knjiga i vremenski i prostorno obuhvata širok opseg, posredstvom kulturne hibridizacije antičke i srednjovekovne reminiscencije, kombinuje se sa jevrejskim, muslimanskim i budističkim elementima. Ključne reči knjige su izgnanstvo, nostalgija za zavičajem, stranost, ženstvenost. Lično sećanje proširuje se putem kulturnog sećanja, tuga zbog otcepljenja od sela i bašte iz detinjstva, zbog gubitka Rajskog vrta prerasta u bol. Selo, kuća i bašta postaju retorički elementi, koji određuju oblike jednostavnosti. Uspomena na napušteno selo donosi i reinkarnacijsko oživljavanje predaka. Poistovećivanjem bašte sa ženskim telom, Raj, kao ženski princip, uspostavlja se kao simbol izgubljenog devojaštva, te se u toj tački pojedini odlomci Sapfinih stihova vezuju za ovaj svet poezije.

Ključne reči: Ana Lesnai, *Édenkert*, kultura sećanja, hibridizacija

A kézirat beérkezésének ideje: 2023. febr. 2.

Közlésre elfogadva: 2023. máj. 15.